

**Reflecties bij het OESO-rapport over het hoger onderwijs in
Vlaanderen**

**Jef C. Verhoeven
Centrum voor Onderwijs sociologie
KU Leuven**

**Studiedag 'Het Hoger Onderwijs bekeken door de OESO-experten'
Markiesgebouw te Brussel
7 december 1996.**

Oeso rapport reflectie

De oude Griekse wijsheid om zichzelf zo goed mogelijk te kennen, is op de huidige dag niet minder waardevol. Dit geldt ook voor organisaties en dus ook voor de organisatie van het hoger onderwijs. Met het doel voor ogen om organisaties te beheersen en te veranderen spreekt men op de huidige dag dan ook graag over de lerende organisatie. Wellicht is dit nog meer een droombeeld dan een realiteit want dit leren door organisaties is helemaal geen automatisme. Meer dan eens is gebleken dat organisaties niet de moed hebben of de bereidheid vertonen om uit hun eigen falen en lukken te leren. Het is trouwens niet steeds zo dat organisaties in staat zijn om te zien of zij juist of niet juist bezig zijn. Het is daarom een zeer goed initiatief van de Vlaamse overheid om te hebben ingestemd met het aanbod van de OESO om deel te nemen aan een vergelijkend onderzoek over de plaats van het hoger onderwijs in verschillende landen. Men is zich de vraag gaan stellen of de organisatie van het hoger onderwijs de dag van vandaag het hoofd kan bieden aan de hedendaagse uitdagingen en of de organisatie van het hoger onderwijs van die aard is dat het op de beste manier zijn doel dient, nl. onderwijs verstrekken aan zoveel mogelijk jongeren teneinde voorbereid te zijn om deel te nemen aan het hedendaagse politiek, economisch en sociaal leven.

Het is een voortreffelijke keuze om een internationaal panel van dergelijk hoog niveau dit te laten uitvoeren: twee leden van de OECD in Parijs, professor Malcolm Skilbeck, deputy director van de OECD en Dr. Alan Wagner, principal administrator van dezelfde organisatie, mensen met een indrukwekkende deskundigheid inzake hoger onderwijs en twee buitenlandse specialisten, Professor Knud Overoe uit Denemarken en Professor Marikazu Ushioji van Japan met een even grote ervaring op dit terrein. Het feit dat twee leden van het panel in de studie van de andere landen betrokken zijn, geeft een garantie dat de criteria een zekere stabiliteit vertonen en dat de oordelen over de verschillende landen op een ongeveer gelijkaardige manier tot stand komen. Zij hebben daarbij gebruik gemaakt van de zelfstudie van elk land, waaraan gewerkt werd door alle mogelijke partijen die bij dit onderwijs betrokken zijn. Daarenboven hebben zij zich intens bezig gehouden met contacten op het veld: ambtenaren, koepelorganisaties, beleidsvoerders, professoren en studenten van universiteiten en hogescholen werden bezocht en ondervraagd. Het oordeel dat Vlaanderen heeft gekregen, mag bemoedigend worden genoemd. Maar het is anderzijds zo kritisch dat niemand van ons zo zelfgenoegzaam kan worden om te denken dat alle problemen zijn opgelost. Integendeel doorheen het ganse rapport van het OESO-panel lopen voortdurend kritische noten en opmerkingen. Sommige van deze noten zullen sommigen als voorbarig en onterecht bestempelen, terwijl er wellicht ook opmerkingen worden gegeven waarover niet zo gemakkelijk een consensus zal gevonden worden. Daarenboven weet

men uit ervaring dat veranderingen aanbrengen in een onderwijssysteem niet eenvoudig is; het gaat hier niet om de verandering van een machine waarbij een louter technische ingreep voldoende is om een ander product te krijgen. Het gaat zelfs niet om een verandering van een structuur waarbij verwacht wordt van alle leden dat zij de nieuwe spelregels zullen spelen. Het gaat hier om een proces dat de meeste rolspelers die werken in het onderwijs zelf als cliënt twintig jaar of meer aan de lijve hebben ondervonden; zij hebben van hun voorgangers hun rol leren spelen, zij hebben bepaalde waarden ingelepeld gekregen, bewust of onbewust, en zij zijn dikwijls deze waarden in de praktijk gaan omzetten zonder zich af te vragen of deze waarden en praktijken nu wel de goede zijn. Daarenboven is men in samenleving zo gaan differentiëren dat men haast geen zicht meer heeft op de totaliteit. De verschillende leden van het onderwijssysteem weten bijna niet meer wat elders aan de gang is.

Dat betekent dat er in dit onderwijssysteem bepaalde zaken gebeuren die ook elders gebeuren en die beter in samenwerking zouden kunnen uitgevoerd worden.

Dit alles mag evenwel geen reden zijn om hieraan niets te doen. Het zegt enkel maar waarom in het onderwijs zaken zo moeilijk veranderen.

De vraag is dan wat moet er veranderen en waarom moet het veranderen.

Het advies van de OECD panel is in deze context een goede aanleiding om daarover te reflecteren. Hun suggesties kunnen minstens als een uitgangspunt genomen worden voor discussie, wat niet wil zeggen dat

daarin het enige antwoord gelegen ligt. Het review team zelf is trouwens ook zeer voorzichtig in dit verband. Of Vlaanderen gereed staat voor deze stappen zal dan blijken. Men kan immers de druk van de geschiedenis niet met één pennentrek uitschakelen, iets wat meermaals gebleken is uit het recente onderwijsbeleid.

Ik beperk mijn reflectie tot enkele punten. De tijd voor lange beschouwingen is hier niet voorhanden. Achtereenvolgens zal ik het hebben over het voorstel van een Vlaamse Raad voor Hoger onderwijs, ten tweede het probleem van de mislukkingen in het eerste jaar, ten derde, het probleem van de beperking van de analyse tot wat wij de basisopleiding noemen, ten vierde, de plaats van ‘privaat’ onderwijs in ons systeem, en ten vijfde, problemen die voortvloeien uit de algemene vraag die aan de basis ligt van dit rapport.

1) Het voorstel om één Vlaamse Raad voor het Hoger Onderwijs te maken is op zich een waardevolle suggestie. Toch zou ik hier de vraag willen stellen of een dergelijke raad werkelijk een zo grote vernieuwing zou betekenen. Op dit ogenblik bestaat er in de schoot van de VLOR immers een raad voor het hoger onderwijs waarin zowel de universiteiten als de hogescholen vertegenwoordigd zijn. Het is zelfs zo dat in deze raad een vertegenwoordiging van de kant van de inrichtende machten, van het personeel, van de studenten, van de sociaal-economische milieus en van het departement Onderwijs aanwezig zijn. Dit is een forum waarin meer partijen van het hoger

onderwijs vertegenwoordigd zijn dan dit in bepaalde andere raden het geval is. Daarenboven heeft de positie van deze raad het voordeel dat er in het kader van de VLOR een directe mogelijkheid tot overleg met het secundair onderwijs kan gebeuren, een band die door het panel werd ervaren als te los te zijn in Vlaanderen: het hoger onderwijs zou in Vlaanderen te weinig contact met het secundair onderwijs onderhouden, en ik denk dat dit ook het geval is. Brengt men deze nieuwe raad echter uit de context van de VLOR dan dreigt de band met het secundair onderwijs ook op dit niveau wederom te verzwakken. Daarom stel ik voor toch goed te onderzoeken wat het winstpunt zou zijn indien men een dergelijke autonome raad zou oprichten die los komt te staan van de rest van ons onderwijssysteem.

2) Terecht wordt door het panel de vinger gelegd op de pijnlijke plek van het mislukken in de eerste jaren van het hoger onderwijs en het is duidelijk dat dit niet enkel een probleem is van de universiteiten, maar eveneens van de hogescholen. Terecht wordt opgemerkt dat de kennis over de redenen van dit falen al te beperkt is. Wij hebben er zeker enkele ideeën over maar voldoende is het fenomeen nog niet onderzocht. De reden van dit tekort ligt wellicht in die belangrijke drijfveer die de onderwijsontwikkeling in ons land kende, namelijk het onderwijs open te stellen voor zoveel mogelijk kandidaten. Democratisering van het onderwijs in termen van toegang voor gelijk wie, welk ook zijn sociale herkomst is, was de eerste roep. Democratisering van het onderwijs in termen van

participatie aan het onderwijsbeleid kwam pas later. Deze waarde heeft ervoor gezorgd dat wij, buiten enkele uitzonderingen, geen toegangsexamens hebben georganiseerd, waardoor het mogelijk was dat leerlingen van alle mogelijke vormen van secundair onderwijs aan onze universiteiten en hogescholen konden verder studeren.

Bijkomende hindernissen inbouwen zou enkel maar de zwakste afschrikken. Dit heeft er wellicht toe bijgedragen dat heel wat jongeren naar het hoger onderwijs zijn getrokken met in hun hoofd een beeld van het hoger onderwijs dat niet veel verschilde van het secundair onderwijs. Wij weten nu dat heel wat de jongeren de stap naar de universiteit en de hogeschool zetten en achteraf moeten vaststellen dat zij op het einde van het jaar niet voldoende kunnen aantonen dat zij aan de standaarden van het hoger onderwijs voldoen.

Men kan zich overigens de vraag stellen of de studiekeuze soms niet gebeurt in termen van een bepaalde waardenhiërarchie die de studenten toekennen aan één-cyclus hogeschool, twee cycli-hogeschool en universiteit en niet zozeer in termen van wat kan ik als student en wat is mijn eerste interesse. Wat wij ook niet weten is in welke mate jongeren nu wel aan het hoger onderwijs hebben kunnen deelnemen, terwijl zij misschien met een streng selectiesysteem dat enkel maar een bepaalde kennis zou getoetst hebben, nooit in het hoger onderwijs zouden gezeten hebben en bijgevolg ook niet zouden hebben kunnen slagen.

In dit verband wil ik hier een hypothese formuleren die ik niet heb

kunnen toetsen, maar waarvoor toch wel wat argumenten te vinden zijn.

De Engelse Open University is een gerenommeerde en grote instelling.

Deze universiteit creëert een buitengewoon interessante mogelijkheid voor studenten om op latere leeftijd universiteit aan te vatten indien zij volgens de formele regels niet in de andere universiteiten terecht konden. Zonder de verdienste van deze instelling te willen verminderen, zou ik de hypothese willen formuleren dat zij zo'n sterke ontwikkeling heeft gekend omdat de toetredingsvoorwaarden van de andere universiteiten zo streng waren en zo bijzonder dat tal van kandidaten werden geweigerd. Aan de Open University echter hebben deze geweigerden kunnen bewijzen dat zij toch voor hoger onderwijs geschikt waren. Neemt men nu de situatie in Vlaanderen, dan stelt men vast dat het succes van het open hoger onderwijs niet zo groot is. Er zijn duidelijk minder deelnemers dan men oorspronkelijk verwachtte. En hier zou ik durven de hypothese formuleren dat de open toegang tot het hoger onderwijs de weg heeft opengelaten om deel te nemen aan dat onderwijs, zich een beeld te vormen van wat daar van een student verwacht wordt, en dat deze ervaring wellicht één van de redenen is waarom er zo weinig van deze nieuwe mogelijkheid gebruik wordt gemaakt.

Ik ben er mij echter goed van bewust dat dit een hypothese is die nog hard moet gemaakt worden. Daarom sluit ik mij aan bij de waarschuwing van het panel dat er nood is aan het goed overwegen van doelstellingen van ons hoger onderwijs en dat wij daartoe ook

de gepaste en wellicht aangepaste didactische werkvormen moeten inbrengen, dat er nog meer moet gezocht worden naar bruggen tussen de hogescholen en de universiteiten, en dat wij moeten zoeken naar de instrumenten om de studenten op een juiste manier op het spoor te krijgen dat voor hen geschikt is. Op de huidige dag worden er door de overheid tal van maatregelen bediscuteerd om dit proces te bevorderen. Wat de gevolgen daarvan zullen zijn, kan enkel de toekomst aantonen. Het zou nochtans een gemiste kans zijn om zich enkel te bekommeren om deze maatregelen zo goed mogelijk ten uitvoer te brengen. Opvolging van de gevolgen van deze maatregelen is naar mijn oordeel even dwingend. En hier bedoel ik niet mee dat men zich beperkt tot enkele kwantitatieve indicatoren die het succes van een bepaald beleid kunnen ondersteunen, maar even belangrijk vind ik dat men nagaat of de genomen maatregelen betere laboranten, antropologen, juristen, artsen, geografen, leerkrachten, secretarissen, tolken en dergelijke voortbrengt, die beter aangepast zijn aan de eisen van onze samenleving. Hiervoor is meer nodig dan de ruimte die men tot nu toe heeft gegeven aan wetenschappelijk onderzoek over het hoger onderwijs.

3) Het review team onderstreept terecht dat het aanbod van studenten wellicht niet zal afnemen en dat het een blijvende uitdaging zal zijn voor het hoger onderwijs om de grote massa met zeer verschillende interesses op te vangen en te stimuleren. Zij geven dan ook een aantal belangrijke initiatieven die aan dit probleem enige oplossing

kunnen bieden. Zij zijn trouwens veel talrijker dan uit deze voorbeelden blijkt en sommige hogescholen en universiteiten zullen wellicht de bedenking hebben gemaakt dat zij hier ook een plaatsje verdienen. Ik wil niet op deze andere voorbeelden ingaan, maar wel een punt aansnijden dat naar mijn oordeel te weinig aan bod komt in deze review. Door de analyse van de universiteiten en de hogescholen te beperken tot het onderwijs voor het eerste diploma waarmee een afgestudeerde naar de arbeidsmarkt gaat, dreigt men de andere taken van het hoger onderwijs uit het oog te verliezen.

Universiteiten en hogescholen hebben immers naast onderwijs verstrekken ook als taak aan wetenschappelijk onderzoek te doen en maatschappelijke dienstverlening te verstrekken. Nu is wetenschappelijk onderzoek traditioneel meer aanwezig aan de universiteiten dan aan de hogescholen en het is ook vooral in verband met de situatie aan de universiteiten dat ik een bedenking wil maken.

Ook al is het zo dat elk universiteit vrij is om de taken van het zap in te vullen, is het toch veelal zo dat van het zap verwacht wordt om op de drie terreinen werkzaam te zijn. Men kan zich de vraag stellen of dit allemaal mogelijk is. Zo is het de gewoonte dat het zap-lid dat veel onderzoek doet daarom niet van zijn leeropdracht gedeeltelijk wordt vrij gesteld. In feite verwacht men van iemand die veel initiatief neemt dat hij zich nog meer inspant. Het is niet zoals een Engelse collega mij vertelde dat hij voor de helft van zijn colleges werd vrijgesteld omdat hij aan een OECD project werkte, waaraan ik trouwens ook meewerkte. Of zoals die

Zweedse collega die mij vertelde dat hij nog zeer weinig les gaf omdat hij onderzoek deed; voor deze taak werden tijdelijke vervangers aangetrokken. Ik wil hiermee niet verdedigen dat onderzoek en lesgeven zou ontkoppeld worden. Dit zou niet voordelig zijn voor het onderwijs. Men kan zich nochtans afvragen of het zeer ruim invullen van de taak van de lesgevers hen niet dwingt hun aandacht op te veel dingen te vestigen zodat een of ander eronder lijdt. Daarenboven is het zo dat in gans het waarderingssysteem van de universiteiten onderzoek nog steeds zwaarder weegt dan de rest, zodat de inzet van het aap voor het wetenschappelijk onderzoek ook belangrijker wordt dan het begeleiden van studenten. Ik vrees trouwens dat de mogelijke omzetting van het statuut van aap naar een beurzensysteem dit proces nog zal versterken: statutair mogen zij trouwens slechts beperkt voor onderwijs worden ingezet. Dit zal zeker het onderzoek ten goede komen en meer doctoraten afleveren. Maar men mag niet vergeten dat dit zijn effect zal hebben op de andere taken van de universiteit. Het lijkt misschien dat ik hierdoor enkel het probleem van de universiteiten heb aangesneden, maar op dezelfde manier kan dit probleem in de toekomst zich in de hogescholen stellen. Daarenboven heb ik dit probleem enkel willen aansnijden om aan te tonen dat het moeilijk is om een oordeel te vellen over de opleiding van de undergraduates als men de rest van de taak van de universiteiten en hogescholen niet in de analyse opneemt, meer nog wanneer geen of weinig aandacht wordt besteed aan de post-academische vorming.

4) Een volgend punt dat ik wil aansnijden is het concept private

instellingen. Het review team heeft het goed begrepen dat hierover een enigszins andere opvatting bestaat dan dit het geval is in Angelsaksische landen. Hogescholen en universiteiten, zelfs deze die oorspronkelijk georganiseerd waren door de gemeenschap, hebben een onafhankelijk wettelijk statuut. Deze autonomie betekent echter niet dat hogescholen en universiteiten kunnen doen wat zij willen: het onderwijs dient immers georganiseerd te worden binnen het kader dat door het Vlaams parlement is bepaald en hiervoor krijgen deze instellingen de financiële middelen. Terecht heeft de overheid hieraan kwaliteitseisen verbonden en deze wil men ook zo goed mogelijk bewaken, ook al is op dit domein nog wat werk te verrichten zoals het review team terecht opmerkt. Dit onderwijs is verder ook niet zo vrij dat gelijk wie een instelling kan oprichten en hiervoor kan rekenen op de financiële steun van de overheid. Enkel die instellingen worden erkend en gesubsidieerd die door de decreetgever genoemd worden. Op dit ogenblik zijn dat veel minder instellingen dan dit ooit is geweest, en deze reductie was ook nodig wil men in elke instelling voldoende sterk staan om de veranderingen in de vraag naar bepaalde onderwijsdomeinen voldoende op te vangen. Deze concentratie is volgens het review team zelfs nog niet ver genoeg gegaan. Er zou tussen de instellingen meer samenwerking en taakverdeling moeten komen om te kleine studiedomeinen, wat studenten aantallen betreft, beter te ontwikkelen. Binnen deze redenering komt het mij dan eigenaardig over dat men in deze context 'private' instellingen verdedigt die zouden moeten bijdragen tot innovatie

in programma's, onderwijs en leren. Indien zij binnen de huidige decreetgeving vallen, dan zou dit enkel maar betekenen dat de middelen nogmaals opgesplitst worden. Laat men ze buiten het huidige wettige systeem ontstaan dan is er m.i. veel kans dat de kwaliteitsnormen niet steeds zullen nageleefd worden.

5) Een laatste bedenking wil ik nog formuleren in verband met de centrale vraagstelling van deze review. De vraag is: welke stappen kunnen er worden gezet om de noodzakelijke verbeteringen in onderwijs, leren en programma te bewerken en om de bijdrage van het tertiair onderwijs tot de toekomstige ontwikkeling van economie en maatschappij te versterken. Dit is een legitieme vraag. De maatschappij heeft het recht om zo goed mogelijk onderwijs te krijgen voor haar geld. De raadgevingen van het review team zijn in die zin allen waardevolle suggesties die onze aandacht verdienen. Zij wijzen op structurele en organisatorische maatregelen, en op didactische vernieuwingen; zij suggereren dat het creëren van nieuwe incentives de onderwijsverstrekkers moeten kunnen stimuleren om de job zo goed mogelijk te vervullen. Dit zijn allemaal maatregelen die de performantie van universiteiten en hogescholen kunnen verhogen. Misschien klinkt de vraag die ik nu ga stellen een beetje ouderwets, maar ik geloof dat ze toch moet gesteld worden. Verbetering van onderwijs waarvoor? Ter verbetering van de economie en de maatschappij. Misschien steekt het antwoord in dit laatste woord: de maatschappij. De vraag is dan welk soort maatschappij willen

wij. Voor welk soort maatschappij leiden wij op. Is het een maatschappij waarin het economische het belangrijkste is. In het teken van de recente gebeurtenissen kan men zich afvragen of we wel voldoende met deze vraag bezig zijn geweest. Men kan zich afvragen of de universiteiten en hogescholen niet veel te eenzijdig bezig zijn met het opleiden van vakmensen en te weinig zich de vraag stellen over wat deze vakmensen in de samenleving te doen hebben. Worden zij wel voldoende bewust gemaakt dat de samenleving naast aandacht voor economische noodwendigheden nog nood heeft aan andere waarden.

Wat is een rechtvaardige samenleving en wat zijn de waarden die iemand moeten/mogen leiden in de uitoefening van die taak. Het is niet om de ruchtbaarheid die nu aan een aantal afwijkingen wordt gegeven dat ik deze vraag stel. Hogescholen en universiteiten hebben in de waardenvorming een belangrijke taak; zij vormen mensen die later belangrijke, verantwoordelijke taken gaan vervullen en deze taken zijn niet enkel een kwestie van technische uitvoering, maar ook van het doen van zijn taak in eerbied voor de menselijke waardigheid en de sociale rechtvaardigheid. In die context vind ik ook nuttig de vraag te stellen hoe wij ons onderwijs kunnen verbeteren zodat hooggeschoolden niet enkel hoog geschoold zijn in de techniek van hun vak, maar eveneens bewuste actors kunnen worden die op een moreel verantwoorde wijze hun taak in de samenleving kunnen vervullen.

Dit zijn enkele reflecties die ik in verband met dit waardevolle

rapport van het review team wilde uitdrukken. Zij betreffen niet de totaliteit van de problematiek die door het team is aangesneden en in de ogen van sommigen zijn zij misschien ook niet de belangrijkste punten die in het werkstuk aan bod komen. Misschien doe ik daarmee onrecht aan het stimulerende werk dat dit review team heeft gerealiseerd. Het weze echter duidelijk: het is niet mijn bedoeling om gelijk welke raadgeving van het review team buiten de discussie te houden. Elk van hun adviezen verdient onze aandacht. Ik hoop dat wij deze namiddag, maar ook later nog, van deze belangrijke dienst van de OECD zullen gebruik maken.